

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя**

**Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти**

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ КАЗКИ**

ЛЕСЕНКО ВАЛЕРІЇ СЕРГІЇВНИ

Науковий керівник:

Аніщук А.М. канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Пісоцький О.П. к. психол. н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Новгородська Ю.Г. к. пед. н., доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ

Лесенко В.С. Збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Рукопис. Ніжин, 2022. –64 с.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано особливості формування позитивних стосунків хлопчиків та дівчаток дошкільного віку у спільній діяльності.

Охарактеризовано спільну діяльність як засіб формування позитивних стосунків дітей різної статі.

На емпіричному рівні вивчено рівні сформованості позитивних стосунків хлопчиків і дівчаток дошкільного віку у спільній діяльності, досліджено вплив педагогів на формування даної якості у дітей.

Виділено педагогічні умови та розроблено систему роботи щодо формування позитивних стосунків хлопчиків і дівчаток дошкільного віку у спільній діяльності.

Ключові слова: *«взаємини», «ставлення», «відносини», «міжособистісні взаємини», «позитивне ставлення», «позитивні стосунки», «спілкування», «спільна діяльність».*

ANNOTATION

Lesenko V.S. Enrichment of the vocabulary of children of middle preschool age with expressive vocabulary by means of Ukrainian folk tales. Manuscript. Nizhin, 2022. – 64 p.

The qualification work was performed at the theoretical and practical levels. At the theoretical level, the content and structure of the leading categories were clarified, the peculiarities of the formation of positive relationships of preschool boys and girls in joint activities were analyzed.

Joint activity is characterized as a means of forming positive relationships between children of different sexes.

At the empirical level, the level of formation of positive relationships of preschool boys and girls in joint activities was studied, the influence of teachers on the formation of this quality in children was investigated.

Pedagogical conditions have been identified and a system of work has been developed for the formation of positive relationships between boys and girls of preschool age in joint activities.

Key words: "relationships", "attitude", "relationships", "interpersonal relationships", "positive attitude". "positive relations", "communication", "joint activities".

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ.....	9
1.1. Психолого-педагогічні дослідження з проблеми збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою	9
1.2. Особливості розвитку словника дітей середнього дошкільного віку.....	15
1.3. Українська народна казка як засіб збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	24
РОЗДІЛ II. ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ.....	25
2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.....	25
2.2. Система роботи щодо збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.....	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	41
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

На сучасному етапі свого розвитку дошкільна освіта спрямована на виконання завдань Базового компонента дошкільної освіти в Україні, згідно з якими одним із напрямків розвитку дитини є мовленнєвий. Освітній напрям «Мовлення дитини» передбачає розвиток мовленнєвої компетентності, яка об'єднує в собі фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність. Добре розвинене мовлення слугує засобом повноцінного спілкування і розвитку особистості дошкільника. А лексика як найважливіша частина мовленнєвої системи має загальноосвітнє і практичне значення. Словник є однією з провідних мовленнєвих характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Тому Базовий компонент дошкільної освіти розглядає як кінцеву мету словникового розвитку випускника дошкільного закладу - сформованість у нього мовленнєвої, в тому числі лексичної, компетентності [8]. Образність, емоційне забарвлення певних категорій слів виступають як одна з неодмінних умов глибокого впливу на співрозмовника, чим і визначається значення експресивної лексики.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, чинні програми розвитку, виховання і навчання дітей спрямовують педагогічні зусилля освітян на формування життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої особистості дитини, яка обізнана зі своїм минулим, теперішнім і майбутнім. Одним із головних завдань, що входить у програму реформування змісту навчання і виховання у період дошкільного дитинства, є мовленнєве виховання особистості.

Розвиток і збагачення словникового запасу безпосередньо залежить від умов життя й виховання; індивідуальні особливості тут більш помітні, ніж у будь-якій іншій галузі психічного розвитку. Звідси випливає, що своєчасний і якісний розвиток лексичної компетентності – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника закладу дошкільної освіти.

Проблема словникової роботи з дітьми на етапі дошкільного дитинства досліджувалась у різних напрямках багатьма вченими. Комунікативно-мовленнєвий розвиток особистості вивчали А. Арушанова, А. Богуш, О.Гвоздева, Л. Калмикова, Л. Колунова та й ін.; етапність засвоєння слова як сигналу в контексті взаємодії сигнальних систем дійсності - І. Горєлов, Н.Данилова, М. Кольцова, І. Павлов, К.Сєдов; фонетичні, лексичні та граматичні особливості дитячого мовлення на початкових етапах розвитку - О.Гвоздєв, К. Крутій, Н. Рибніков, Т. Ушакова; збагачення словника дітей раннього віку - Ю. Аркін, В. Гербова, Г. Ляміна, Г. Розенгарт-Пупко; особливості становлення та розвитку словника дітей - В. Логінова, В. Коник, М. Коніна, В. Яшина.

Особливості становлення й розвитку словника дітей упродовж дошкільного дитинства вивчали науковці: Л.Алексеєнко-Лемовська, Н.Горбунова, В.Коник, Н.Кудикіна, Н.Луцан, Ю.Ляховська, І.Непомняща, Ю.Руденко, Н.Савельєва. Різні аспекти словникової роботи порушено в дослідженнях лінгводидактів А. Богуш, Є. Тихеєвої, Л. Федоренко.

Л. АлексеєнкоЛемовська розглядає процес збагачення словника в умовах театральної-ігрової діяльності; Н. Луцан звертається до потенціалу народних ігор для розвитку активного та пасивного словника дошкільників; В.Коник досліджує проблему розвитку лексики молодших дошкільників під час їх ознайомлення з природою; Н. Горбунова - розвиток словника у дітей старшого дошкільного віку; Ю.Руденко вказує на освітні можливості української народної казки для збагачення словника дитини експресивною лексикою.

Особливостям засвоєння семантики слів, уточнення і розширення значень уже відомих у певному контексті, присвячені праці Н.Гавриш, Н.Кирсти, Ф.Сохіна та ін. Науковцями було визначено зміст та методику збагачення, активізації й уточнення словника. Питанню збагачення словника дітей експресивною лексикою приділялося менше уваги. Такі вчені як Н.Гавриш, Ю. Руденко, О. Федоров визначили, що експресивність в художніх

стилях виражається як за допомогою простих (епітет, порівняння), так і розгорнутих (метонімія, гіпербола, метафора, алегорія) тропів. Саме ці лексичні засоби є основою мовної експресії і найчастіше зустрічаються в народних казках. Тому можна вважати, що казка є одним із засобів збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження: **«Збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки».**

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні та характеристиці особливостей розвитку словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.

Завдання дослідження:

1. Визначити ступінь розробленості проблеми збагачення словника дітей експресивною лексикою.
2. Виділити особливості розвитку словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою.
3. Розкрити значення української народної казки щодо збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою.
4. Виділити та охарактеризувати педагогічні умови збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.
5. Розробити систему роботи щодо збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.

Об'єкт дослідження - процес збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою.

Предмет дослідження – педагогічні умови збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.

Для вирішення проблеми дослідження використовувалися **теоретичні методи дослідження**: аналіз науково-методичної, філософської, психологічної, педагогічної літератури; систематизація та узагальнення матеріалів, формулювання висновків.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що уточнено зміст поняття «експресивна лексика», *розроблено систему роботи щодо збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.*

Апробація результатів дослідження представлено на наукових конференціях та публікації статті.

Наукові конференції:

1. Всеукраїнська студентська науково-практична конференція "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (26 жовтня 2021 року). Тема доповіді: *Вплив прикладу батьків на формування у дітей стилю мовленнєвого спілкування.*

2. Конференція молодих науковців (16 – 20 травня 2022 року), Секція «Дошкільна освіта». С.39-44. Ніжин. 2022. Тема доповіді: *Збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки.*

3. «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (19 жовтня 2022 року). Тема доповіді: *Українська народна казка як засіб збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою.*

Наукова стаття:

1. Теоретичне обґрунтування збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою. «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. професор О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім.М. Гоголя, 2022. 150 с. С. 68-71.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох

розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 64 ст., основний текст -50 ст.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ

1.1. Психолого-педагогічні дослідження з проблеми збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою

Дошкільний вік – період швидкого збагачення словника дитини. Одним із завдань розвитку мовлення дітей дошкільного віку є словникова робота. А.Богущ, Н.Гавриш виділяють завдання щодо розвитку словника дітей дошкільного віку: збагачення словника дітей новою лексикою; активізація словника; уточнення значення окремих слів і словосполучень; заміна діалектизмів, говірок словами літературної мови; розвиток образного мовлення – збагачення активного словника дітей образними виразами (з текстів художніх творів, казок), приказками, прислів'ями, скоромовками, загадками, епітетами, метафорами; ознайомлення дітей зі значенням слова, навчання розумінню багатозначності, синонімічності та переносного значення слів; засвоєння узагальнюючих понять [12].

Лексика дитини розвивається поступово під час мовленнєвого спілкування оточення з дитиною та знайомства з навколишнім світом. Лексика – (від грецьк. *leksikos* – належить до слова) – сукупність слів мови, її словниковий склад; словниковий склад мови будь-якого її стилю, сфери, а також чийх-небудь творів, окремого твору [38]. М. Плющ вважає, що лексика - це словниковий склад мови, сукупність усіх слів [35].

Мінімальною одиницею лексики є слово. Слово характеризується як основна структурно-семантична одиниця мови, яка слугує для назви предметів та їх властивостей, володіє сукупністю семантичних, фонетичних і граматичних ознак, які є специфічними для кожної мови. Як зазначає І. Ющук, слово наділене одним чи кількома граматичними значеннями, є самостійною одиницею мови і виступає будівельним матеріалом для речення [49, с. 152].

Формування слова проходить шлях від оволодіння вузько конкретним значенням до засвоєння його узагальнюючого, абстрактного значення та словесних понять. Тому слово має складну семантичну будову. За допомогою слова відображається навколишня дійсність; встановлюється залежність між звуковим комплексом і поняттям. Водночас, значення прирівнюється до поняття або ж розглядається як певна видозміна поняття відповідно з характером мовного знаку. Значення слова – завжди узагальнене найменування предмета; відношення певного знаку до інших знаків [49, с. 318].

Л.Мацько, О.Мацько, О.Сидоренко зазначають, що найважливішими ознаками слова є: внутрішня впорядкованість звуків; лексичне значення; наголос; можливість поділу на морфеми, менші мовні одиниці; поєднання з іншими словами в реченні за допомогою змістового й граматичного зв'язку; наявність у реченні граматичних форм і синтаксичних функцій, єдність лексичних та граматичних значень [32]. Найважливішою особливістю слова є те, що воно не тільки називає предмет або явище об'єктивного світу, а й узагальнює його, тобто виражає поняття про предмет, який позначає, явище.

Слова у мові існують не ізольовано одне від одного, а утворюють єдину лексичну систему, кожна одиниця якої пов'язана з іншими одиницями різними відношеннями як за значенням, так і за формою (полісемічні, синонімічні, антонімічні зв'язки; тематичні та лексичні групи). Слова вживаються в конкретному та абстрактному значенні.

Т.Поніманська зазначає, що слова, які мають конкретне значення називають предмети та явища навколишнього світу, які людина сприймає органами відчуття вживаються у конкретному значенні [41]. А абстрактне значення, як зазначають науковці, властиве словам, що означають узагальнені поняття. Поняття, назване такими словами, не має чуттєвих ознак і сприймається за допомогою розуму чи уяви людини. Слова з конкретним значенням з'явилися першими у мовленні людини, ніж абстрактні. А.Богущ в українській мові виділяє *однозначні і багатозначні слова*. Однозначні – це

слова, які мають, відповідно, одне лексичне значення [16]. Водночас, М. Плющ зазначає, що слова, які мають кілька значень, називають багатозначними, чи полісемантичними. Одне із значень є головним, його називають прямим, решта – переносні [35, с. 119].

Однією з основних функцій слова є називна, завдяки їй кожне слово і має своє лексичне значення.

Л.Алексєєнко-Лемовська вважає, що однією з дискусійних лінгвістичних проблем є проблема слова, оскільки саме воно є головною одиницею мови. Слово є основною одиницею фактів дійсності, думок, почуттів людини, виступає основним будівельним матеріалом висловлювань, за допомогою яких здійснюється мовленнєва взаємодія між людьми [5].

Слово вбирає в себе всі компоненти мови – фонетику, лексику, граматику, за допомогою слів формуються речення. Отже, слово, як центральна одиниця, пронизує всю мовну систему.

Словник людини поділяється на *активний і пасивний*. Активний словник – це слова, які людина не тільки знає, розуміє, але й використовує у повсякденному житті. Активний словник охоплює загальноповсякденну лексику, однак, в окремих випадках має цілий ряд особливих, специфічних слів, вживання яких пояснюється умовами життя кожної людини. Пасивний словник - це слова, які люди знає, розуміє, але сама не вживає. Пасивний словник значно більший за активний, сюди відносяться слова, про значення яких людина здогадується за контекстом, які з'являються у свідомості лише тоді, коли їх чують [11].

Як зазначає Н.Луцан, до пасивної лексики належать і *неологізми*. Це нові слова, які утворилися для позначення раніше невідомого, з'являються постійно. І свій статус нових слів зберігають до тих пір, поки вони не стають загальноповсякденними [30, с. 154].

Процес свідомого, якісного засвоєння лексики здійснюється завдяки нарощуванню лексичних зв'язків з іншими словами. В першу чергу, це важливо знати педагогам, які організують словникову роботу з дошкільниками,

оскільки потрібно орієнтуватися не на ізольоване представлення значення слова, а на включення його у словосполучення чи речення, або зв'язне висловлювання. В процесі такої роботи дошкільники будуть засвоювати не тільки слова, а і системні зв'язки між ними. Формуючи у дитини уявлення про те, що у кожного слова є значення, педагог підводить її до розуміння того, що про одне і те ж можна сказати різними словами, що є слова протилежні за значенням, водночас, знайомить з синонімічними рядами, словами-антонімами. Так, під *розвитком словника* Ю.Руденко розуміє тривалий процес кількісного нагромадження слів, освоєння їх соціально закріплених значень і формування вміння використовувати їх у конкретних умовах спілкування [37, с. 67].

Окреме значення у лексиці становить *експресивна лексика*. Під експресивною лексикою Ю.Руденко розуміє сукупність слів, що виникли шляхом метафоризації, яка посилює лексичне значення конотативними ознаками. Конотативне значення слів виражається переважно за допомогою лексичних засобів мовлення – тропів. Ю.Руденко пише, що експресивність визначається як сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мовлення, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження мовця до змісту чи адресату мовлення [37].

Під поняттям «тропи» науковці розуміють прийом зміни основного значення, що дає можливість автору експресивно відобразити знайомі явища та предмети. І саме створення мовленнєвої експресії, що виражається у значенні тропів, використання лексичних засобів у мовленнєвій роботі з дошкільниками, як вважають А.Богущ, Н.Гавриш, сприяють розвитку словника, оволодінню переносним значенням слова та усвідомленому використанні його у різних життєвих ситуаціях [12].

У лексичному складі української літературної мови є чимало таких слів, які виражають різні почуття – радості, гніву, горя, захоплення, а також емоційну оцінку осіб, подій, різноманітних предметів і явищ дійсності (щастя,

сум, кохання, рідний, щирий, поганий, брудкий). Вони й становлять у ньому специфічний різновид експресивної лексики.

Вчені визначають *експресивність* як сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які сприяють забезпеченню її здатності бути задіяною в акті спілкування як засіб суб'єктивного вираження мовника до адресату. Зміст слова виступає умовою словесної експресії, що включає у собі, як зазначає Г.Дідук, емотивно-оцінювані критерії [22]. На думку О.Леонтьєва, найважливіша ознака експресивної мови полягає у вільному використанні мовленнєвих елементів, не тільки у поетичному, а і в повсякденному змісті [29].

У переважній більшості експресивні слова належать до фонду загальноживаної лексики, складаючи в ній окрему стилістично забарвлену групу. Експресивна лексика може вживатися в усіх функціональних стилях літературної мови, проте найактивніше використовується вона в художньому й публіцистичному мовленні, в ораторському й розмовно-побутовому.

Експресивна мова, на думку Л. Гурович - це складний процес використання лексичних одиниць, що відбувається шляхом усвідомлення семантичних особливостей лексичного значення слова і виражається здатністю використовувати лексичні засоби експресивності в процесі усного висловлювання [21].

Зміст слова та його значення виступають умовою створення словесної експресії. На думку психологів, головна особливість експресивного мовлення полягає в тому, що вони вживаються у вільному використанні мовних елементів як в поетичному так і в повсякденному контексті.

Вчені Н. Гавриш, Ю. Руденко, О. Федоров, О. Ушакова визначили, що експресивність в художніх стилях виражається як за допомогою простих (епітет, порівняння), так і розгорнутих (метонімія, гіпербола, метафора, алегорія) тропів. Саме ці лексичні засоби є основою мовної експресії і найчастіше зустрічаються в народних казках. Серед тропів, які найчастіше використовують в казковому жанрі, виділяють: епітети, метафори,

персоніфікацію, метонімію, гіперболу, літоту. Тропи розширюють кордони вживання слів, оскільки використовують безліч вторинних відтінків, посилюють емоційне забарвлення мови і поглиблюють уявлення про те чи інше явище.

Ф. Сохін зазначає, що у загальній системі мовної роботи в закладі дошкільної освіти збагачення словника, його закріплення й активізація займають досить значне місце. І це закономірно. Слово – основна одиниця мови, і удосконалення мовного спілкування неможливе без розширення словникового запасу дитини. Разом з тим пізнавальний розвиток та розвиток понятійного мислення неможливі без засвоєння нових слів, що означають поняття, які засвоюються дитиною, закріплення їх новими знаннями й уявленнями. Тому словникова робота в закладі дошкільної освіти тісно пов'язана з пізнавальним розвитком [40, с. 8].

Дитина дошкільного віку надзвичайно допитлива, балакуча, це і сприяє швидкому збагаченню активного словника. Використання лексичних засобів створення мовної експресії в мовній роботі зі старшими дошкільниками є, на думку А. Богуш, Н. Гавриш, передумовою удосконалення словника, сприяє оволодінню переносним значенням слова, розумінню можливості його використання в різних ситуаціях буття [12].

Таким чином, під експресивною лексикою науковці розуміють сукупність слів, що виникли шляхом метафоризації і це явище підсилює лексичне значення слів додатковими відтінками, які поєднуються з основним лексичним значенням слова і сприяють його уточненню. Проаналізовані нами основні поняття дослідження складають основу для розкриття змісту досліджуваного явища. Вони тісно взаємопов'язані між собою та складають своєрідний причинно наслідковий ряд, що відображає певні етапи щодо збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою.

1.2. Особливості розвитку словника дітей середнього дошкільного віку

Своєчасне оволодіння мовою та формування словникового запасу одна із основних умов повноцінного особистісного розвитку дитини. Найважливішим і найпродуктивнішим у плані розвитку мови є період від 8 місяців до 4-х років (період раннього та молодшого дошкільного віку). До 4 років діти починають чітко висловлювати свою думку про предмети та явища навколишнього світу та встановлюють взаємозв'язок між ними, засвоюють вміння робити певні умовисновки.

Предметом нашого дослідження є дошкільники середнього дошкільного віку. Вік від чотирьох до п'яти років є унікальним для розвитку мовлення дитини та збагачення словника, оскільки дитина вкрай чутлива до мови, її звукової та смислової сторони. Вікові можливості дитини середнього дошкільного віку представлені в освітньому напрямку «Мовлення дитини» Програми розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі». На четвертому році життя дитина переважно вживає іменники та дієслова, складні для вимови слова часто замінює «дитячими» словами, які є більш легкими для вимови. Пасивний словник малюка переважає над активним. У мовленні дитини з'являються нові слова: іменники та прикметники. Словник становить 1800-2500 слів [50, с. 246].

Проте мають місце індивідуальні відмінності розвитку словника. Д.Ельконін наголошував на тому факті, що саме в словнику існують більші відмінності, ніж у будь-якій іншій сфері, що стосується психічного розвитку дитини [23, с. 201].

На п'ятому році життя в організації словникової роботи, педагог бере до уваги надзвичайну мовленнєву активність дитини, її допитливість, балакучість, що виражається у численних запитаннях. У дитини вже наявні в словнику всі частини мови. Поряд з цим також постає проблема, що діти

починають припускатися граматичних помилок, можуть неправильно змінювати дієслова, не узгоджують слова в числі, роді, відмінку.

Досвід творчої діяльності забезпечує дитині здатність до словотворення [50, с. 247]. Явище словотворення у дітей вивчала Н.Гавриш. Вона зазначає, що саме в дошкільному віці у дітей словотвірна навичка активно розвивається, дитина часто демонструє вміння змінювати слова для того, щоб скласти речення. Найчастіше діти використовують у своєму мовленні слова, яких немає в українській мові, наприклад, замість слова «лопатка» дитина може вимовити слово «копатка» і так далі. В даний період у дошкільників відбувається прагнення усвідомити назву предмета та діяти по-своєму [19].

Набутий когнітивний досвід та активізація мовленнєвої діяльності спонукають малюка правильно використовувати в мовленні багатозначні, узагальнювальні слова, терміни, що позначають абстрактні поняття. Дитина вдосконалює вміння добирати антоніми, синоніми, класифікувати предмети за ознаками, властивостями, користуватися образними висловами. Проте, слід враховувати недостатнє розуміння дитиною переносного значення слів. Словник дитини налічує близько 2500-3000 слів [50, с.248].

У динаміці лексичного розвитку дітей дошкільного віку виокремлюють два аспекти: перший — кількісна зміна лексичного запасу дітей на основних етапах дошкільного дитинства і другий — оволодіння значенням слова, тобто якісний розвиток словника. Н.Тиндюк також стверджує, що у розвитку словника дітей дошкільного віку виділяють дві сторони: кількісне зростання словникового запасу і його якісний розвиток, тобто оволодіння значеннями слів [42].

Кількісно словник дошкільника змінюється швидкими темпами. Розвиток дитячого словника здійснюється за рахунок слів, що позначають предмети найближчого оточення, дії з ними, а також окремі ознаки. На думку А. Богуш, формування дитячого словника – це тривалий і складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування [16].

Ю.Руденко у своєму науковому дослідженні пише, що словникова робота розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, яка забезпечує ефективне освоєння словникового складу рідної мови [37, с. 67].

Засвоюючи слова та їх значення, як зазначає Л.Федоренко, дитина, перш за все, встановлює зв'язок між предметом та його значенням. Далі з розвитком засвоюється понятійний компонент кожного слова. Поступово дитина опановує контекстне значення слова [46].

Як зазначає Н.Тиндюк, важлива роль у формуванні словника дитини належить дорослому. Тому дорослим не слід «перекручувати» слова, імітувати дитячу мову [42]. Від виховання та умов життя дитини залежить розвиток її словника. Саме тому у різних літературних джерелах дані про кількість слів у словнику дошкільників різні.

Розвиток дитячого словника можна розглянути у двох аспектах:

1) засвоєння слів та його понятійного змісту. Даний аспект тісно пов'язаний із пізнавальною діяльністю дітей та її розвитком;

2) засвоєння слова як одиниці лексичної системи, його зв'язків із іншими лексичними одиницями. Даний аспект пов'язаний зі знайомством із багатозначними словами, розкриття їх семантики, точне за змістом використання антонімів, синонімів, багатозначних слів, інакше кажучи, розвиток смислової сторони мови.

Показниками компетентності дитини середнього дошкільного віку у межах сформованості словникового запасу є: дитина знає слова, що позначають явища, предмети (іменник), їх ознаки (прикметник), дії (дієслова), ознаки за дією (дієприкметник), додаткові дії (дієприслівник), стан (прислівник), кількість (числівник). Знає, що для зв'язку слів у реченні використовують короткі слова, так звані – сполучники. Дитина в цьому віці знає узагальнюючі слова, абстрактні поняття, стани і якості речовин, слова, що позначають характерні ознаки тварин, рослин, явищ; основні види образотворчого мистецтва та його жанри, різні музичні та літературні жанри, деякі твори класичної, вітчизняної музичної спадщини. Дошкільник знає імена

письменників, композиторів, слова на позначення людей різної спорідненості, віку, статевої належності. Орієнтується в назвах основних емоцій, розповідає про ситуації. Пов'язані з ними. Знає про вплив слів на почуття інших людей, що словом можна заспокоїти і засмутити, образити, роздратувати тощо [50, с.250].

Д.Ельконін зазначає, що в першу чергу дитина засвоює те, що, безпосередньо пов'язано зі спілкуванням – лексичне значення слів [23]. З'являється інтерес до мовних явищ, що широко охоплює фонетику й семантику слова. Засвоєння дитиною семантичної структури слова здійснюється завдяки розвитку предметної співвіднесеності слова до засвоєння його змісту й далі до узагальненого лексичного значення словесного поняття.

Збагачення словника дошкільників в закладі дошкільної освіти відбувається не тільки в тісному зв'язку з ознайомленням із навколишнім світом, а й з використанням мовленнєвих завдань, одним з яких є розкриття й поглиблення розуміння смислової сторони слова. Це сприяє ґрунтовному аналізу засвоєння дітьми смислової сторони слова. Одним із напрямків покращення лексичної роботи, як зазначає А.Богуш, є відбір найефективніших прийомів збагачення словника, особливо тлумачення значення слова. Автор пропонує здійснювати роботу на використання синонімічних і антонімічних зіставлень, оскільки вони особливо важливі для уточнення, поглиблення й розмежування значень слів. Навчати дошкільників усвідомлювати й використовувати у власному мовленні різні значення багатозначного слова – одне з важливих завдань розвитку мовлення дошкільників [15].

У сучасній дошкільній лінгводидактиці виокремлюють такі основні засоби і джерела розвитку словника дитини: спілкування дітей з однолітками та дорослими, театралізовану діяльність, дидактичні ігри і використання художніх творів. У зв'язку з цим найважливішим засобом розвитку мовлення і збагачення словника дитини виступають твори художньої літератури. Літературні твори служать дієвим засобом розумового, морального та

естетичного виховання дітей. Достатній обсяг активного словника, різноманітність словосполучень, які використовуються дитиною, і синтаксичних конструкцій, а також виразне оформлення зв'язного висловлювання є показниками багатства мовлення дитини. Приклади літературної мови, на думку В.Албул, різні за своїм впливом: за допомогою розповідей дошкільники знайомляться з лаконічністю і точністю слова; у віршах вловлюють музикальність, мелодійність та ритмічність української мови; оповідання розкривають перед ними влучність і виразність мовлення, показують багатство рідної мови через різноманіття образних висловів та порівнянь [2].

Таким чином, в середньому дошкільному віці суттєво збагачується словник дитини, розширюються уявлення про лексичне значення слова, зростає інтерес до засобів виразності. Діти розуміють значеннєве багатство слова, близькість й відмінності однокоренових синонімів, розуміють словосполучення в переносному значенні. Тому основними освітніми завданнями є збагачення словника різними частинами мови, образними художньо-поетичними виразами, заохочення та підтримка проявів словотворення, використання різноманітних засобів образності (епітети, метафори, порівняння). Найбільше таких лексичних засобів вміщують українські народні казки. Тому, виходячи з аналізу наукових джерел, можемо стверджувати, що казка є ефективним засобом розвитку експресивної лексики у дошкільників.

1.3. Українська народна казка як засіб збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою

Зазначаючи показники мовленнєвої компетентності дитини середнього дошкільного віку, нами було зазначено, що дитина уже володіє ступенями порівняння прикметників, уміє утворювати нові слова від різних частин мови, уміє використовувати багатозначні слова, добирати антоніми, синоніми,

класифікувати слова за ознаками, властивостями, вживає образні вислови. Всі ці здатності дитини уможлиблюють використання нею експресивної лексики.

Ефективним засобом збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою є казка. Казка – (від слова «казати», «розповідати») – епічне оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного і соціально-побутового характеру із своєрідною традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії [12, с. 73].

К. Ушинський зазначає, що діти досить легко сприймають зміст народної казки, оскільки в них постійно зустрічаються одні й ті самі слова, словникові звороти, і з цих безперервних повторень складається щось ціле, струнке, повне руху, життя і інтересу» [44, с.26].

Т.Митенкова пише, що у казках використовуються одні й самі засоби поетичної мови, наприклад, постійні епітети: море синє, ліс дрімучий і т. д. Дитина, постійно слухаючи у сюжеті казки подібні висловлювання, робить їх своїм надбанням і використовує у власному мовленні [33].

Н.Карпинська також визначає важливий вплив казкового тексту на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного [28]. О.Запорожець називає сприйняття дитячої казки творчим процесом і пов'язує це з психічною діяльністю, що полягає у створенні художніх образів, представлених в авторських словесних описах, та має своєю кінцевою метою збагнення художнього змісту твору [24].

Наявність у структурі казкового тексту елементів експресивної лексики зумовила вибір творів цього жанру для здійснення завдань збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою у процесі освітньої діяльності.

Є.Тихеева зазначає, що читаючи казку, педагог навчає дітей засвоювати художню форму, що виражає зміст. Діти не тільки помічають багатство рідної мови, але поступово засвоюють його, збагачують свій словник образними

виразами, літературними зворотами, вчать користуватися ними при вираженні своїх думок і почуттів [43].

Ю. Руденко, вивчаючи процес збагачення лексичного запасу дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами народної казки, виділила послідовні стадії збагачення словника дітей експресивною лексикою: відбір лексики з народних казок та її угруповання за словниками-мінімумами; пояснення номінативного значення підбраною лексикою і усвідомлення дітьми ролі експресивних засобів в казках; ознайомлення дошкільників з народними казками, змістовий аналіз казок; збагачення словника експресивною лексикою в мовленнєвих ситуаціях; самостійне продукування експресивного мовлення з опорою на наочність; закріплення набутих навичок у процесі використання творчих завдань (літературні вікторини, творчі розповіді, ігри-драматизації) [37].

Чим частіше діти чують експресивно-зabarвлені слова, тим більше вони вибирають гармонію слова, бо казки впливають на мовлення дитини. Казки надзвичайно багаті фразеологічними зворотами. Вони роблять казку більш образною, емоційною, колоритною. Образні вирази з казок, відокремлюються від них, народжуються в «живій» розмовній мові.

Як зазначає І. Арнольд, серед тропів, що найчастіше використовуються у казковому жанрі, виділяють епітети, метафори, персоніфікацію, метонімію, гіперболу, літоту [3, с. 181].

Оскільки творцем казок є народ, то кожна казка неповторна й унікальна, насичена народними образами. Народність казки виявляється у своєрідності художнього зображення героїв, підборі мовних засобів (гіпербол, літота, метафор, епітетів). І як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, розширювати словник дитини можна всіма різноманітними засобами: читання та переказуванням казок дітьми; складання різних видів розповідей, в тому числі творчих; придумування власних казок на основі фразеологізмів тощо [12].

О.Запорожець зазначає, що у казках багато слів зі зменшувально-пестливими суфіксами, загадок, приказок, скоромовок, порівняльних зворотів.

Наявність в сюжеті казки елементів експресивної лексики спонукає педагогів до відбору творів цього жанру для роботи з дошкільниками щодо збагачення їхнього лексичного складу експресивною лексикою [24].

Роль казки у збагаченні і активізації словника дітей, освоєнні значеннями нових слів, розвитку комунікативних здібностей і навичок підтверджують і Г.Фади́на та О.Філатова [45]. Н.Погосова зазначає, що тексти казок розширюють словниковий запас, допомагають правильно будувати діалоги, впливають на розвиток зв'язного монологічного мовлення [36].

Найбільш близькими і зрозумілими для дітей п'яти років є казки про тварин. В даному віці малюки часто копіюють манеру поведінки різних тварин, ідентифікують себе з ними, легко перевтілюються при розігруванні сюжетів казок. А вже з п'яти років, дошкільник порівнює себе уже з людськими персонажами. І чим старшою стає дитина, тим більше приділяє уваги казкам, де персонажами є люди, цікавиться їхнім життям. Це пояснюється тим, що дитина уже в старшому дошкільному віці починає пізнавати Світ і все, що в ньому знаходиться.

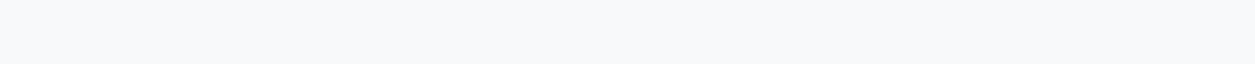
Д. Соколов пропонує наступні види діяльності дітей з казкою під час занять:

1. Слухання та запам'ятовування казок.
2. Драматизація та інсценізація казки.
3. Розвиваючі ігри на основі казкових образів та сюжетів, пов'язаних з природою та тваринами.
4. Переказування казки дитиною чи групою дітей.
5. Придумування розгортання сюжету у казці.
6. Вигадування казок.
7. Зображення сюжету казки за допомогою малюнка [39; с.145].

Таким чином, казка, з її живою, виразною, барвистою мовою, є ефективним засобом розвитку експресивної лексики старших дошкільників. Основними методами роботи з казкою є: переказування казки, бесіда про

прочитане, розігрування казкових сюжетів, ігри та вправи за змістом казки та ін.

Різноманітні методи та прийоми сприяють усвідомленому засвоєнню дітьми експресивної лексики і використанню образних слів та виразів у власній мовленнєвій діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Унаслідок теоретичного обґрунтування та практичного вивчення наукових джерел, ми дійшли до висновку, що збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою є однією з найважливіших проблем дошкільної лінгводидактики, яка знайшла відображення в теорії і практиці дошкільної освіти. Дошкільний вік в психолого педагогічній науці розглядається як період активного збагачення мовлення дошкільників.

Особливості становлення й розвитку словника дітей упродовж дошкільного дитинства вивчали науковці: Л.Алексєєнко-Лємовська, Н.Горбунова, В.Коник, Н.Кудикіна, Н.Луцан, Ю.Ляховська, І.Непомняща, Ю.Руденко, Н.Савельєва та ін.

Під експресивною лексикою науковці розуміють сукупність слів, що виникли шляхом метафоризації і це явище підсилює лексичне значення слів додатковими відтінками, які поєднуються з основним лексичним значенням слова і сприяють його уточненню.

Середній дошкільний вік характеризується суттєвим збільшенням словника дитини, розширенням уявлення про лексичне значення слова, у дітей зростає інтерес до засобів виразності. Діти розуміють значеннєве багатство слова, близькість й відмінності однокорєневих синонімів, розуміють словосполучення в переносному значенні. Тому основними освітніми завданнями є збагачення словника різними частинами мови, образними художньо-поетичними виразами.

Народна казка є ефективним засобом збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою. Вона легко сприймається дітьми, розкриває перед дітьми невичерпне багатство рідної мови. При цьому розвивається чуйність до виразних засобів художньої мови, вміння відтворювати ці засоби у своєму мовленні.

РОЗДІЛ II. ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

2.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки

Теоретичний аналіз наукових джерел сприяє виділенню педагогічних умов лексичного розвитку дітей дошкільного віку засобом української народної казки.

Зважаючи на багатоаспектність збагачення словника дітей, залежність даного процесу від багатьох чинників, можна констатувати, що засвоєння дітьми експресивної лексики засобами казки відбуватиметься ефективніше при застосуванні комплексу педагогічних умов, які будуть створені педагогами у закладі дошкільної освіти. Під комплексом умов, науковці розуміють таку сукупність, у якій кожна умова слугує досягненню однієї з послідовних конкретизованих цілей на шляху до зазначеної кінцевої мети. Кожна попередня умова готує підґрунтя для наступної, що й характеризує їхній взаємозв'язок [6].

Теоретичними засадами в обґрунтуванні педагогічних умов виступили праці А.Аніщук, А.Богущ, Н.Гавриш, Б. Головіної, А. Зрожевської, Л.Кулибчук, М.Пентиліук, Т.Піроженко, Ю.Руденко, Т.Мельник та ін. Дослідження Н. Гавриш, О. Ушакової В. Макарової, М. Мирошкіної присвячені можливості ефективного використання української народної казки для розвитку образного мовлення дітей. Зокрема, Ю. Руденко зазначає, що образність становить водночас категорію експресивності [37].

Н.Гавриш пише, що через особливу організацію, інтонаційне забарвлення, використання специфічних мовних засобів виразності (порівнянь, епітетів, метафор) казки відбувається активізація висловлювань

дітей, розвивається вміння правильно використовувати образотворчі засоби мовлення [19]. Також автор, досліджуючи словесну творчість дошкільників, підкреслює, що дане явище нерозривно пов'язане з формуванням образного мовлення, оскільки фразеологізми, прислів'я, приказки, що використовуються в народних казках складають основу для засвоєння експресивної лексики дитини [19]. О.Запорожець, зазначаючи про збагачення словника дітей, вказував на формування у дошкільників вміння сприймати казку, розуміти її зміст [24].

Т. Пироженко пропонує низку дидактичних ігор та вправ, спрямованих на збагачення активного словника дошкільників. Звертає увагу на те, що зміст і форма висловлювання залежить насамперед від розуміння дитиною відносин між учасниками, а саме: «Хто?» «Чому?» «Для чого?» говорить. Науковець значну увагу приділяє мовленнєво-творчій діяльності дітей дошкільного віку. Її методика ґрунтується на переказуванні літературних текстів, складанні зв'язних висловлювань, лексико-граматичних вправах, мовленнєвих іграх, іграх-драматизаціях, складанні власних розповідей тощо. Через мовленнєву творчість, як зазначає педагог, дитина задовольняє головну потребу – вона самостверджується і самореалізується [34].

Проаналізувавши праці науковців, ми виділили наступні педагогічні умови, які, на нашу думку, будуть сприяти збагаченню словника дітей середнього дошкільного віку засобами казки. Серед них: *використання принципу системності, який передбачає сприйняття та пізнання предмета у взаємозв'язку його властивостей та якостей; розуміння дітьми змісту казкових текстів та усвідомлення дітьми наявності експресивної лексики в текстах казок та власній мові; наявність позитивних емоційних стимулів щодо пошуку дітьми відповідних слів, фраз, речень з експресивними засобами; цілеспрямований відбір експресивної лексики за змістом казок; драматизація та інсценізація народних казок; моделювання ігрових ситуацій за змістом казок; взаємозв'язок різних видів діяльності (навчально – мовленнєвої, ігрової,*

театрально-ігрової, художньо – мовленнєвої, образотворчої) щодо активізації вживання дітьми експресивної лексики.

Реалізуючи першу умову, дослідники виділяють чотири *напрямки*: засвоєння назв предметів, об'єктів та його дій; створення умов для засвоєння слів, що позначають властивості та якості предметів, їх призначення, будову, просторове розташування, якість матеріалів, з яких вони виготовлені; усвідомлення слів, що позначають видові та родові узагальнення; вивчення нових - переносних значень відомих слів.

Реалізація першого напрямку здійснюється за допомогою демонстрації предметів, обігрування казки. Для реалізації другого напрямку організовується огляд предметів, їх порівняння, визначення їх властивостей та якостей. У кожній казці можна знайти матеріал для подібної роботи. Після проведення такої роботи словник дітей буде поповнений прикметниками.

Третій напрямок словникової роботи з дітьми, що передбачає освоєння слів, що позначають видові та родові узагальнення передбачає формування у дошкільників такі родові поняття, як меблі, посуд, одяг, транспорт, овочі, фрукти, при цьому особливо значущим стає вміння самостійно знаходити суттєві ознаки, узагальнювати, класифікувати.

Четвертий напрямок передбачає засвоєння нових - переносних значень відомих слів, він пов'язаний з засвоєнням засобів мовної виразності, метафор, порівнянь, уособлень, полісемії. У межах цього напрямку лексика дитини збагачується епітетами, синонімами, антонімами тощо [27].

Розуміння дітьми змісту казкових текстів та усвідомлення наявності експресивної лексики в текстах вимагає від педагога вміння виразно прочитати текст, донести до дітей основний його зміст. Як зазначають М.Алексєєва та В.Яшина, завдання педагога – це забезпечити таке виконання твору, яке б дозволило донести до дітей його ідейно-художній зміст, викликало інтерес до твору, емоційне ставлення до подій і героїв, що зображуються в ньому [4].

З.Гриценко стверджує, що дошкільники засвоюють найбагатшу скарбницю рідної мови – народну казку тоді, коли вона добре розказана. Зазначає, що вимова має бути правильною, ясною, вихователю не слід забувати про логічні наголоси та паузи як всередині речення, так і між окремими частинами казки. Дошкільники середньої групи уже здатні розрізняти інтонаційні відтінки, вміють поступово переходити від одних інтонацій до інших в залежності від розвитку подій у даному творі і змін настрою персонажів [20].

Педагогічна умова щодо наявності позитивних емоційних стимулів щодо пошуку дітьми відповідних слів, фраз, речень з експресивними засобами реалізується через засвоєння дітьми прислів'їв, загадок, приказок, скоромовок, лічилок, небилиць, які надають народному мовленню образності та барвистості.

Сюжет казки включає традиційні зачини та кінцівки, зміст яких повторюється. Початок казки зацікавлює слухача, налаштовує на її сприймання, казковий лад, дає можливість зосередитись на її змісті. Наприклад: *жили – були; був – не був, та кажуть люди; це було колись давно* та ін. Кінцівки ж, як би «підбивають підсумкову межу» – завершують казковий сюжет, наприклад: *хто не вірить, – нехай перевірить; стали жити поживати та добра наживати; і я там був, мед – пиво пив, по бороді текло, а в рот не потрапляло та ін.*

Важливе значення, як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, є проведення бесіди після читання казки. Автори стверджують, що бесіда за змістом твору ще раз допомагає дитині усвідомити зміст казки, повертає її до дитини всіма гранями, забезпечує цілісне сприйняття і розуміння сюжету [11].

М.Алексєєва, Л.Берегова, В.Яшина одним з найефективніших методів розвитку мовлення вважають драматизацію. Під час драматизації твору, дитина використовує мову казки, слово пов'язує з дією, з образом. Саме тому, зазначає Д.Соколов, педагоги мають заохочувати дошкільників до драматизації казок, зробити її звичайним явищем в житті дитини. Однак, як

стверджує автор, гра-драматизація повинна бути грою і не перетворюватися у театральне видовище, де діти стають артистами. При цьому втрачається живий зв'язок із тими діями, які відтворюють діти [39].

Л.Артемова і Н.Водолага виділяють три етапи гри-драматизації:

- *підготовка до гри-драматизації*, що включає методи і прийоми, спрямовані на засвоєння літературного тексту. На цьому етапі дошкільники слухають текст під час читання вихователем, чи за допомогою аудіозапису. З дітьми проводиться бесіда, під час якої вони характеризують головних персонажів твору, озвучують їх мовлення. Далі закріплюється вміння переказувати сюжет твору, звертається увага педагога на послідовність висвітлення подій;

- *вправляння у виразному читанні тексту*, озвучування тексту дітьми, засвоєння сюжету, характерних ознак персонажів, їх дій та вчинків; підготовка атрибутів і декорацій;

- *власне гра-драматизація* - відбувається розвиток творчих здібностей дітей [7;18].

Н.Карпинська зазначає, що особливостями дітей середньої групи є те, що у них часто спостерігається відсутність умінь і навичок розігрування ролей у грі, хоча частина дітей уже здатна успішно справляється з виконанням наділених їм ролей, розуміють зміст художнього твору і плану своїх дій у виконанні ролей. Автор пропонує педагогам навчати дошкільників виразно і голосно озвучувати мовлення персонажів, чітко розмовляти у грі; використовувати змінами темпу мовлення, силою голосу і дотриманням відповідної інтонації; узгоджувати свої рухи, міміку, відповідно до взятої на себе ролі; взаємодіяти в колектив [28]. Л.Фесюкова пропонує методичну схему роботи з казкою на засвоєння образного мовлення дошкільників [47].

Таким чином, реалізація запропонованих педагогічних умов забезпечить розвиток зв'язного мовлення дошкільників і сприятиме збагаченню словника дітей експресивною лексикою засобами української народної казки.

2.2. Система роботи щодо збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки

Розроблена система роботи базується на реалізації виділених педагогічних умов, які за дослідженнями науковців, сприяють збагаченню словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Система роботи включає методи і прийоми використання казки у роботі з дошкільниками.

Система роботи на збагачення словникового запасу дошкільників експресивною лексикою, включає такі етапи: *аналітичний, первинно-ознайомчий, продуктивно-моделюючий та діяльнісно-творчий.*

На першому *аналітичному етапі* здійснюється підбір казок для читання дітям. Варто орієнтуватися на програмові вимоги і вікові можливості дітей. У своїй роботі ми орієнтуємось на орієнтовний перелік фольклорних та літературних творів, зазначених у Програмі розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» [50, с.467].

Первинно-ознайомчий етап спрямований на ознайомлення дітей із змістом українських народних казок, запровадження у словник дітей нової лексики. Змістовний аспект цього етапу передбачає розповідання народних казок, проведення літературних вікторин, показ театрів за змістом казок.

Метою *продуктивно-моделюючого етапу* є використання різноманітних мовленнєвих ситуацій щодо змісту українських народних казок. Змістовним аспектом даного етапу є залучення дошкільників до навчально-мовленнєвої та художньо-мовленнєвої діяльності.

Діяльнісно-творчий етап спрямований на самостійне використання експресивної лексики дошкільниками у різноманітній діяльності. Змістовний аспект цього етапу передбачає подальшу активізацію у мовленнєвій діяльності дітей експресивної лексики в іграх – драматизаціях, інсценізаціях, святах казки тощо.

У процесі аналізу низки досліджень, присвячених мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку, нам вдалося виділити особливості використання дітьми п'яти років експресивної лексики, серед яких: наявність уявлень у дітей про засоби виразності; розуміння дітьми смислового багатства слова; смислової близькості та відмінності однокорінних синонімів, розуміння словосполучень у переносному значенні; розуміння та оволодіння переносним значенням багатозначних слів, здатність дітей сприймати, виділяти та помічати засоби художньої виразності; використання у своєму мовленні різноманітних засобів образності (епітети, метафори, порівняння); володіння запасом граматичних засобів, здатність відчувати структуру та семантичне місце форми слова у реченні; вміння використовувати різноманітні граматичні засоби (інверсія, доречне вживання прийменників); використання в мовленні синонімів та антонімів.

Нами виділено *два напрямки* збагачення експресивною лексикою словника дітей: *на організованих заняттях і навчання та закріплення знань дітей у повсякденному житті.*

Система роботи включає ряд методів, які поєднані між собою за змістом. Серед них: *цілеспрямоване спостереження, аналіз персонажів, порівняння, переказування твору, характеристика стилістичних особливостей, оцінка та судження.*

Цілеспрямоване спостереження. За допомогою даного методу педагог разом із дошкільниками визначає засоби, які мають місце у даному творі і справляють на дітей відповідне враження. Це можуть бути гумористичні епізоди, зображення природи, характеристика героїв, драматичні сюжети, дії та вчинки персонажів тощо. Водночас, дошкільники вчать словесному малюванню характерів героїв твору, інтер'єру, обстановки.

Застосовуючи метод *порівняння*, дошкільникам пропонується пограти в *гру на порівняння* предметів, тварин рослин: «Хто на кого схожий? Що на що схоже?». При цьому разом з дітьми педагог визначає, у кого порівняння вдале,

точно, у кого – найнесподіваніше, а в кого невдале. Також дітям пропонується ілюстрації різних художників до казки з метою їх порівняння.

Метод впізнавання і відтворення стилістичних особливостей полягає в тому, що дошкільникам пропонуються ілюстрації для впізнавання знайомих казок, дітям пропонується відгадати за ілюстрацією, яка це казка. Даний метод сприяє розвитку уваги, пам'яті і актуалізує зв'язне мовлення, оскільки відгадавши казку, діти коментують її зміст.

Традиційний переказ змісту казки модифікується, завдяки залученню дітей до розігрування ролей, коли надається можливість кожній дитині передати за допомогою мовлення особливості героя, його характер, ставлення до інших персонажів казки.

Оцінка та судження. Пригадавши прослухану казку, діти аргументують свої судження, доводять переваги свого улюбленого персонажа, виділяють казку, яка найбільше сподобалася, пояснюють чим саме.

З дітьми проводяться тематичні *індивідуальні бесіди* за прочитаним («Про які події йдеться в казці? Чи зустрічалися подібні події в інших казках? Де відбувається дія? Чи знайоме це місце за іншими казками?»), про літературних героїв «На якого героя з раніше прослуханих казок схожий герой нової казки?»).

Провівши бесіду з дітьми, педагог має можливість оцінити рівень розуміння дошкільниками змісту сюжету твору і продовжує роботу подальшого його обговорення, змінивши форму бесіди на *гру-бесіду з її персонажами*. Така бесіда є доречною зразу після читання та обговорення сюжету твору, поки враження дітей ще свіжі і безпосередні.

Після бесіди дошкільники мають висловити свої думки про дії та вчинки персонажів, їх характер, позитивні риси та негативні. Педагог може виявити таких дітей, які приєднуються до загальної думки формально, не демонструючи свого справжнього ставлення до героя твору, зокрема симпатію до негативного героя, не звертаючи уваги на те, що його дії несправедливі і жорстокі. З такими дошкільниками варто проводити індивідуальну роботу.

Напрями роботи з казкою:

1. Знайомство із казкою.

2. Засвоєння спеціальних засобів літературно-мовленнєвої діяльності; ознайомлення дітей із засобами художньої виразності, розвиток звукової сторони мови, словника, граматичного ладу, зв'язного, виразного мовлення.

Ці напрями включали наступні **види роботи:**

а) виділення в літературному творі епітетів, порівнянь та їхнє активне використання дітьми при описі предметів, переказуванні казок, придумування історій;

б) опис предметів із зазначенням їх характерних ознак: колір, форма, величина, матеріал. Спеціальні ігри та вправи щодо використання синонімів та антонімів.

в) навчання дітей формулювати повні та виразні відповіді на запитання щодо змісту прочитаного; опис картинок, іграшок, персонажів казок, а також виразне читання дітям віршів,

г) ігри – драматизації за творами дитячої літератури з індивідуальними ролями, які вимагають від дітей інтонаційної та мімічної виразності.

3. Розвиток розумових здібностей - завдання на розвиток мислення та уяви:

а) формування вміння відбирати умовні замітники для позначення персонажів казки і дізнаватися різні казкові ситуації з показу на замітниках (з використанням рухових моделей);

б) розвиток вміння використовувати готову просторову модель (наочний план казки) при переказуванні знайомої казки. Спочатку використовувати готову просторову модель, а потім вміти самостійно будувати і використовувати просторові моделі при переказуванні, складанні казок.

в) розвиток здібностей до подання уявної ситуації з різноманітними деталями.

***Завдання в роботі з дітьми над словом, словосполученням,
реченням, казкою :***

- придумати спільнокореневі слова (ліс, лісочок, лісовичок, лісник);
- - під час гри «Від кожного по словечку» скласти довге речення: «Колобок» – «Колобок котиться» - «Колобок котиться по доріжці» – «Колобок котиться по зеленій доріжці» і т. п.

Робота з казкою (методи та прийоми):

- - до відомих казок придумати нові назви (наприклад, казка «Рукавичка» – «Дружня рукавичка», «Новий дім для звірів», «Як дід загубив рукавичку»);
- - введення частки «не» у зміст казки («Не ріпка виросла у діда на грядці, а ...» – «Дід виростив не велику капустину, а ...»);
- - віднайти у казці різні за значенням, але однакові за звучанням слова (замок – замок);
- - вгадати слова з пропущеними голосними звуками, промовити їх (Кз дрз – Коза дреза; Клбк – Колобок; Дв пвнк – два півники);
- - назвати слова, які «образилися і втекли з казки»;
- - відгадати казку за складами слів, наприклад: «Жи-бу-ді-ба-бу-у-ни-ку-ря-зне-ку-ря...».

Народна казка розвиває всі психічні функції дитини, в тому числі мислення і уяву. Відповідно зазначеної мети, педагоги часто спонукають дітей до гри за сюжетом казки з використанням «чарівної палички». Під час гри діти фантазують, творять добро, визволяють героїв з біди, внаслідок чого не тільки збагачується словник дошкільників експресивною лексикою, а й розвиваються їх творчі здібності. Доречним є використання запитань проблемного характеру: *чому, для чого, яким чином, а якщо*. Наприклад: «Чи переміг би Кіт у чоботях, якби Людоїд не перетворився в мишку?»

Метод аналогії - формує асоціативне мислення, у дітей. Наприклад, розглядаючи книжку – розмальовку «Том і Джері», діти пригадують казки, героями яких є коти і миші. Заслуховуючи сюжет казки «Попелюшка», дошкільники вправляються у називанні слів, які характеризують добро,

працьовитість, наполегливість, справедливість, пригадують добрих і красивих героїнь з інших казок [27].

Працюючи з українською народною казкою, як із засобом розвитку експресивної лексики, можна використовувати низку прийомів, які пропонує А.Бородич [17].

Автор умовно розділяє їх на дві групи: *прийоми, що забезпечують краще розуміння змісту казки і прийоми, що сприяють засвоєнню мовленнєвих засобів твору, зокрема слів, фраз.*

До прийомів *першої групи* відносяться: запитання, розгляд ілюстрацій, словесні замальовки, а до прийомів *другої групи* - повторне читання уривків із тексту на прохання дітей, розповіді дітьми різних життєвих епізодів; драматизацію уривків тексту твору.

Прийоми першої групи:

Запитання повинні мати різноманітну спрямованість, одні з яких допоможуть дітям більш точно розповісти про герої казки, дати їм характеристику. Формулюючи запитання, педагог може спрямувати дітей на пригадування відповідного епізоду, акцентувати увагу на окремому слові чи фразі, вчинку персонажа.

Наступні запитання допомагають дошкільникам зрозуміти головну ідею твору. Читаючи казку, педагог, використовуючи відповідну інтонацію, може цитувати фрази з тексту, щоб дати можливість дітям краще зрозуміти моральні вчинки героїв, що сприятиме вираженню власного ставлення дітей до героїв казки.

Розглядаючи ілюстрації дошкільники запам'ятовують зовнішній вигляд героя, його одяг, навколишні предмети. Малюнки художника допомагають дитині зрозуміти зміст твору.

Словесні замальовки сприяють розвитку зв'язного мовлення і вправленню у вимові слів, які засвоїла дитина, слухаючи казку. Дитина розповідає, що б вона хотіла намалювати до казки. Слухаючи вислови дітей,

педагог ставить запитання, що допомагають дитині уточнити для себе ту або іншу деталь.

Прийоми другої групи:

1. Читання педагогом уривків із тексту повторно на прохання дітей. Це дає можливість дитині краще засвоїти художні засоби казки, запам'ятати слова порівняття, інші виразні засоби.

2. Діти пригадують і розповідають про смішний епізод, сумний; характеризують вчинки героя, описують природу, обстановку, все те, що їм найбільше запам'яталося.

На прохання вихователя діти можуть розповісти про один із епізодів казки; іншим варіантом може бути читання уривку твору самим педагогом із пропусками слів, які діти мають доповнити.

Дітям можливо запропонувати скласти розповідь і у формі змагання визначити, чия із розповідей буде найцікавіша.

Завдання, які можна запропонувати дітям середньої групи:

- – придумати слова, які б римувалися;
- - побудувати речення «Від кожного за слівцем».
- - до головного героя казки підібрати якнайбільше характерних означень;
- - виділити в казці ласкаві, гарні, казкові, сумні слова;
- – скласти довге й водночас смішне слово (наприклад, про лисицю – «пишнохвоста»);
- –придумати слова, що пишуться однаково, але вимовляються по-різному і пояснити їх зміст;
- - придумати слова, які мають одне значення (синоніми).

Рекомендації щодо підготовки до заняття:

- - обговорюються лексичні теми занять з урахуванням рівня мовного розвитку дітей;

- - вибирається казка для використання на занятті з розвитку мовлення та збагачення словника;
- - узгоджується зміст роботи на заняттях, методи навчання та закріплення мовних навичок;
- - щодо кожної теми визначається той словниковий мінімум, який діти повинні засвоїти і потім використовувати у своєму мовленні.

При використанні казок на заняттях з розвитку мовлення ставляться такі цілі:

- - уточнювати, поповнювати та активізувати словник дітей («Відгадай загадку - підбери картинку», «Дізнайся і назви предмет», «Назви частини - дізнайся ціле», «Підбери іграшку малюкові» та ін.);
- - вправляти у вживанні іменників з узагальнюючим значенням («Четвертий зайвий», «Підбери картинки» та ін.);
- - розвивати вміння підбирати ознаки, якості та дії до назви предметів,
- - вправляти дітей у вживанні прикметників, що характеризують властивості та якості предметів, емоції, почуття, переживання;
- вчити дітей самостійно знаходити різні мовні засоби для вираження свого ставлення до оточуючого («Що ви бачите навколо?», «Скажи, який?», «Знайди правильне рішення"» та ін.);
- - збагачувати мовлення дітей синонімами та антонімами («Знайди точне слово», «Як сказати по-іншому?», «Продовжи говорити» та ін.);
- - вправляти у розгадуванні загадок описового характеру;
- уточнювати та розширювати уявлення дітей про ознаки зовнішнього вигляду об'єктів та їх призначення («Ось так знак!», «Вгадай і назви», «Підскажи слівце» та ін.).

Пропонуємо підбірку завдань для дітей з метою збагачення словника експресивною лексикою на основі сюжетів відомих казок (див. дод. А).

**Для активізації словника пропонуємо використовувати такі
методи та прийоми:**

- -підбір синонімів та антонімів до ізольованих слів та словосполучень;
- - заміна слова в словосполученні, підбір найбільш точного слова за змістом;
- - підбір більш точного слова за змістом;
- складання речень зі словами синонімічного ряду;
- - складання словосполучень та речень різного типу зі словами різних частин мови;
- - знаходження багатозначних слів у загадках, скоромовках, та у літературних реченнях.

Розповідь казки доцільно завершувати кінцівкою («Так вони живуть, пряники жують, медом запивають, нас у гості чекають...» та ін.) [27]

Можна використовувати повторне читання окремих сцен та частин казок на прохання дітей. І тут діти набагато краще запам'ятовують казки, відзначають словесні засоби виразності (епітети, метафори).

Діти на прохання вихователя можуть самі розповісти епізод з казки, що сподобався. Це може бути найсмішніший момент, найсумніший. Можна описувати природу, зовнішній вигляд героїв, їхні вчинки. Загалом усе те, що найбільше запам'яталося дітям. Також слід звернути увагу на можливість драматизації казкового твору або сцен з нього, які найбільш цікаві для роботи з активізації словника дітей [31].

Прийоми роботи з казкою (Л.Фесюкова)

- підбір визначень до головного героя (події, явища, предмету);
- знаходження ласкавих, красивих, казкових, сумних слів;
- складання довгого і в той же час смішного слова;
- аналіз слова з однаковим написанням, але в різних за змістом значеннях: (мука - мука), (собачий хвіст - собачий характер);

- пояснення походження слова;
- придумування схожих слів (синонімів);
- -придумування казки від фразеологізму.

На думку автора, педагог може придумати безліч цікавих прийомів, завдяки яким дошкільники зможуть легко засвоїти образні слова і вирази, фразеологізми [47].

У додатку Б представлена нетрадиційна робота з казкою, розроблена за методикою Л.Фесюкової (див. дод. Б.).

Пропонуємо педагогам *методичні рекомендації*, щодо формування словника у дітей середнього дошкільного віку засобами казки (див. дод.В).

Основні напрямки роботи педагогів стосувалися таких аспектів:

- забезпечення якісного сприймання та розуміння дітьми середнього дошкільного віку змісту українських казок;
- поступове введення в активний словник дошкільників слів експресивної лексики, використовуючи епіти, гіперболу, літоту, метафору, порівняння тощо;
- використання драматизації та інсценізації змісту казки та формування у дошкільників вміння передавати за допомогою мовлення емоційний стан персонажів твору.

Для педагогів сформульовані основні завдання, які варто вирішувати в роботі з дошкільниками щодо розвитку їх експресивної лексики. Це: *збагачення кількісного складу лексики; якісного засвоєння лексики; активізації словника.*

Виділено народні та авторські казки, які варто використовувати в роботі з дітьми з метою збагачення словника експресивною лексикою. Подано перелік дидактичних ігор.

Таким чином, розроблена та представлена система роботи забезпечить збагачення словника дітей експресивною лексикою народних казок. Використання різноманітних методів та прийомів навчання збагатить лексичний запас дошкільників образними виразами, епітетами, порівняннями,

метафорами, пестливими словами, сприятиме засвоєнню інтонаційної виразності мовлення дитини. Перелік літературних творів дає можливість педагогам вибрати найбільш оптимальний варіант для роботи з дошкільниками щодо розвитку їхнього словника.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з даної проблеми, нами були виділені такі педагогічні умови збагачення словника дошкільників засобами казки: використання принципу системності, який передбачає сприйняття та пізнання предмета у взаємозв'язку його властивостей та якостей; розуміння дітьми змісту казкових текстів та усвідомлення дітьми наявності експресивної лексики в текстах казок та власній мові; наявність позитивних емоційних стимулів щодо пошуку дітьми відповідних слів, фраз, речень з експресивними засобами; цілеспрямований відбір експресивної лексики за змістом казок; драматизація та інсценізація народних казок; моделювання ігрових ситуацій за змістом казок; взаємозв'язок різних видів діяльності (навчально – мовленнєвої, ігрової, театральної-ігрової, художньо – мовленнєвої, образотворчої) щодо активізації вживання дітьми експресивної лексики. Реалізація запропонованих педагогічних умов забезпечить розвиток зв'язного мовлення дошкільників і сприятиме збагаченню словника дітей експресивною лексикою засобами української народної казки.

Розроблено систему роботи, яка включає програму використання народних казок у розвитку експресивної лексики дошкільників. Система роботи на збагачення словникового запасу дошкільників експресивною лексикою, включає такі етапи: *аналітичний, первинно-ознайомчий, продуктивно-моделюючий та діяльнісно-творчий*. Система роботи включає поєднання різних методів. Серед них: *цілеспрямоване спостереження, аналіз персонажів, порівняння, метод впізнавання і відтворення стилістичних особливостей, переказування твору, оцінка та судження*.

Виділено *два напрямки збагачення словника дітей експресивною лексикою: на організованих заняттях і навчання та закріплення знань дітей у повсякденному житті*.

Розроблено методичні рекомендації педагогам щодо формування словника у дітей середнього дошкільного віку засобами казки.

Використання різноманітних методів та прийомів навчання збагатить лексичний запас дошкільників образними виразами, епітетами, порівняннями, метафорами, пестливими словами, сприятиме засвоєнню інтонаційної виразності мовлення дитини.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження, ми прийшли до таких висновків:

За першим завданням:

Теоретично обґрунтовано проблему збагачення словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою.

Особливості становлення й розвитку словника дітей упродовж дошкільного дитинства вивчали науковці: Л.Алексєєнко-Лемовська, Н.Горбунова, В.Коник, Н.Кудикіна, Н.Луцан, Ю.Ляховська, І.Непомняща, Ю.Руденко, Н.Савельєва. Різні аспекти словникової роботи порушено в дослідженнях лінгводидактів А. Богуш, Є. Тихєєвої, Л. Федоренко.

Дослідження показали, що діти дошкільного віку в результаті цілеспрямованого педагогічного впливу можуть не тільки розуміти, але і використовувати в своєму мовленні експресивну лексику.

Під експресивною лексикою науковці розуміють сукупність слів, що виникли шляхом метафоризації і це явище підсилює лексичне значення слів додатковими відтінками, які поєднуються з основним лексичним значенням слова і сприяють його уточненню. Проаналізовані нами основні поняття дослідження складають основу для розкриття змісту досліджуваного явища. Вони тісно взаємопов'язані між собою та складають своєрідний причинно наслідковий ряд, що відображає певні етапи щодо збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою.

За другим завданням:

З'ясовано, що в середньому дошкільному віці суттєво збагачується словник дитини, розширюються уявлення про лексичне значення слова, зростає інтерес до засобів виразності. Діти розуміють значеннєве багатство слова, близькість й відмінності однокорневих синонімів, розуміють словосполучення в переносному значенні. Тому основними освітніми завданнями є збагачення словника різними частинами мови, образними художньо-поетичними виразами, заохочення та підтримка проявів

словотворення, вживання різноманітних засобів образності (епітети, метафори, порівняння). Найбільше таких лексичних засобів вміщують українські народні казки. Тому, виходячи з аналізу наукових джерел, можемо стверджувати, що казка є ефективним засобом розвитку експресивної лексики у дошкільників.

За третім завданням:

Ефективним засобом збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою є казка. Народність казки виявляється у своєрідності художнього зображення героїв, підборі мовних засобів (гіпербол, метафор, епітетів). Послідовними стадіями збагачення словника дітей експресивною лексикою є: відбір лексики з народних казок та її угруповання за словниками-мінімумами; пояснення номінативного значення підбраною лексикою і усвідомлення дітьми ролі експресивних засобів в казках; ознайомлення дошкільників з народними казками, змістовий аналіз казок; збагачення словника експресивною лексикою в мовленнєвих ситуаціях; самостійне продукування експресивного мовлення з опорою на наочність; закріплення набутих навичок у процесі використання творчих завдань (літературні вікторини, творчі розповіді, ігри-драматизації).

Основними методами роботи з казкою є: переказування казки, бесіда про прочитане, розігрування казкових сюжетів, ігри та вправи за змістом казки та ін. Різноманітні методи та прийоми сприяють усвідомленому засвоєнню дітьми експресивної лексики і використання образних слів та виразів у власній мовленнєвій діяльності.

За четвертим завданням:

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з даної проблеми, нами були виділені такі педагогічні умови збагачення словника дошкільників засобами казки: використання принципу системності, який передбачає сприйняття та пізнання предмета у взаємозв'язку його властивостей та якостей; розуміння дітьми змісту казкових текстів та усвідомлення ними наявності експресивної лексики в текстах казок та власній мові; наявність

позитивних емоційних стимулів щодо пошуку дітьми відповідних слів, фраз, речень з експресивними засобами; цілеспрямований відбір експресивної лексики за змістом казок; драматизація та інсценізація народних казок; моделювання ігрових ситуацій за змістом казок; взаємозв'язок різних видів діяльності (навчально – мовленнєвої, ігрової, театральної-ігрової, художньо – мовленнєвої, образотворчої) щодо активізації вживання дітьми експресивної лексики.

Реалізація запропонованих педагогічних умов забезпечить розвиток зв'язного мовлення дошкільників і сприятиме збагаченню словника дітей експресивною лексикою засобами української народної казки.

За п'ятим завданням:

Розроблено систему роботи, яка включає використання народних казок для розвитку експресивної лексики дошкільників. Система роботи на збагачення словникового запасу дошкільників експресивною лексикою, включає такі етапи: *аналітичний, первинно-ознайомчий, продуктивно-моделюючий та діяльнісно-творчий*. Система роботи включає поєднання різних методів. Серед них: *цілеспрямоване спостереження, аналіз персонажів, порівняння, метод впізнавання і відтворення стилістичних особливостей, переказування твору, оцінка та судження*.

Виділено *два напрямки збагачення словника дітей експресивною лексикою: на організованих заняттях і навчання та закріплення знань дітей у повсякденному житті*.

Розроблено методичні рекомендації педагогам щодо формування словника у дітей старшого дошкільного віку засобами казки.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, у перспективі залишається здійснення емпіричного дослідження щодо вивчення рівнів сформованості словника дітей середнього дошкільного віку експресивною лексикою та використання педагогами казки як ефективного засобу збагачення словника дітей експресивною лексикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: матеріали IV Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т.І.Поніманської, м. Рівне, 12 листопада, 2021 р. Рівне: Видавець О. Зень, 2021. 191 с. С.111-113.
2. Албул В.Г. Засоби розвитку словника у дошкільників. Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 17. С.3-12. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i17/3.pdf>
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования). Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». 3-е изд. : Просвещение, 1990. 300 с.
4. Алексеева М. М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: учеб. пособие для студ. высших и сред. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр "Академия", 2006. 400 с.
5. Алексеєнко-Лемовська Л. В. Становлення слова у дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14021/3/Stanovlennya%20slova%20u%20ditej%20doshkil%60nogo%20viku%20teorety%60chny%60j%20aspekt.pdf>
6. Аніщук А.М. Педагогічні умови оптимізації мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 . К., 2009. 258 с.
7. Артемова Л. В. Театрализовані ігри дошкільників : книга для вихователів. М.: Просвещение, 1991. 127 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти/ під наук. кер. Т.О. Піроженко К.: Видавництво, 2021. 26 с.
9. Богуш А М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: підручник для ВНЗ / За ред. А. М. Богуш. К.: Вища школа, 2007.540 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей: Сутність та шляхи реалізації *Дошкільне виховання*. 1999. №6. С. 3–5.

11. Богуш А. М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах; 2-ге вид., доп. К. : Слово, 2011. 704 с.
12. Богуш А. М., Гавриш Н.В. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Одеса : Поліграф, 2005. 254 с.
13. Богуш А. М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник. К. : Вища школа, 2002. 420 с.
14. Богуш А., Попова І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору : навч. посіб. К. : Слово, 2014. 200 с.
15. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. К. : Слово, 2010. 304 с.
16. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років: монографія. К.: Вид. Дім «Слово», 2004. 376 с.
17. Бородич Л.М. Методика розвитку мовлення дітей: навчальний посібник. М.: Просвітництво, 2001. 255 с.
18. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02.Одеса, 2001. 218 с.
19. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ, 2005. 128 с.
20. Гриценко З.О. Ти дітям казку розкажи: Линка-Пресс, 2003. 174с.
21. Гурович Л. М., Берегова Л.Б. Дитина і книга / під ред. В. І. Логінової. М.: Педагогіка, 1992. 512 с.
22. Дідук Г.І. Вивчення засобів емотивності на уроках української мови у 5-7 класах. Тернопіль, 2000. 202 с.
23. Ельконін Д. Б. Дитяча психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів/Д. Б. Ельконін; ред.-сост. Б. Д. Ельконін. - 4-те вид.,.: Видавничий центр «Академія», 2007. 384 с.
24. Запорожец А. В. Психологія восприяття сказки ребенком дошкольником; под. ред. Г. А. Урунтаева. М.: Педагогіка, 1998. 138 с.

25. Збагачення експресивної лексики дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки URL: https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00474014_0.html
26. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. СПб: «Речь», 2002. 310 с.
27. Казка як засіб розвитку словесної творчості URL: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1228
28. Карпинська Н. С. Художнє слово у вихованні дітей: Педагогіка, 1972. 149 с.
29. Леонтьев А. А. Язык, речь, языковая деятельность. М.: Просвещение, 1969. 214 с.
30. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. О., 1995. 185 с.
31. Любина Г. Праздник сказки. *Ребенок в детском саду*. 2001. №1. С.8-9.
32. Мацько Л. І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
33. Митенкова Т.В., Онищенко Л.К., Митенкова Є.В. Казка як засіб збагачення експресивної лексики дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*, № 21 (125) / 2016 С.893-896.
34. Піроженко Т.О. Мовленнєва генеза в особистісному вимірі. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. Максименка С. Д. К., 2002. Т.4., ч.7. С. 192–199.
35. Плющ М.Я., Бевзенко С.П., Грипас Н.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник / За ред. М.Я. Плющ. 4-те вид. К.: Вища шк., 2003. 430 с.
36. Погосова Н. Занурення в казку. Корекційно-розвивальна програма для дітей. СПб.: Мова, 2009. 70 с.

37. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.02 «теорія і методика навчання (українська мова)». Одеса., 2003. 24 с.
38. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980.
39. Соколов Д. Ю. Сказки и сказкотерапия. М.: ЭКСМО-Пресс, 2011. 291 с.
40. Сохін Ф. А. Психолого-педагогічні основи розвитку мовлення дошкільників: навчальний посібник. М.: МПСИ, 2005. 224 с.
41. Теорія та методика розвитку рідного мовлення. *Підготовка фахівців з дошкільної освіти за кредитно-модульною системою організації навчального процесу* / За ред. Т.І. Поніманської. Навчально-методичний посібник. К.: Міленіум, 2007. 244 с.
42. Тиндюк Н.Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/34_3.pdf
43. Тихеева Є.І. Розвиток мови дітей. М.: Просвіта, 1972. 280 с.
44. Ушинський К.Д. Дитячий світ образу: хрестоматія: Просвітництво, 2002 350 с.
45. Фадина Г.В., Филатова Е.Ю. Формирование речевой готовности детей логопедической группы к школе. *Педагогический опыт: теория, методика, практика: материалы междунар. науч.– практ. конф.*; редкол.: О.Н.Широков и др. Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2014. 334 с. С.285-286.
46. Федоренко Л.П. Методика развития речи детей дошкольного возраста: пособие для учащихся дошк. пед. училищ. М.: Просвещение, 1977. 239 с.
47. Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой: Для работы с детьми дошкольного возраста. Харьков, 1997. 464 с.

48. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / А. М. Богущ, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов. О.: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.

49. Юшук І. П. Українська мова. К.: Либідь, 2004. 640 с.

50. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П.Аксьонова, А.М.Аніщук, Л.В.Артемова; наук. кер. О.Л.Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Завдання на збагачення словника дітей експресивною лексикою

Завдання 1. Відгадай слово

Мета: сформувати вміння дітей вживати слова в переносному значенні.

Форма спілкування: індивідуальна.

Порядок виконання:

Експериментатор читає дитині висловлювання, в якому слово виступає у прямому значенні. Потім пропонує пригадати значення висловлювання у переносному значенні і з експресивною характеристикою відгадати, про кого йдеться мова.

Працюючи на запропонованому матеріалі, діти дають експресивну характеристику тварин.

1. Великий, хижий звір з коричневим густим хутром і короткими товстими ногами.
2. Бурий, великий, взимку спить, а влітку їсть.
3. Хижий звір, із гострою мордочкою і довгим пухнастим хвостом.
4. Руда, кмітлива, метка, пухнаста, має пишну руду шубу.
5. Голодний, злий, хижий, сірий, дикий.
6. Влітку сірий, а взимку – білий, має довгі вуха, короткий хвіст.
7. Маленька, руденька, гнучка, пухнаста.

Завдання 2. Хто твій улюблений герой?

Мета: збагачення словника дітей експресивною лексикою з казок.

Форма спілкування: індивідуальна.

Порядок виконання.

Експериментатор: «Діти, сьогодні незвичний день, до кожного з вас прийшов ваш улюблений казковий персонаж, проте, їм дуже соромно, оскільки вони не можуть повернутися до своєї казки, бо забули з якої вони казки. Давайте допоможемо їм згадати, з яких вони казок».

Експериментатор пропонує героїв, а дитина повинна описати казку, з якої вони прийшли.

Завдання 3. Подорож в казкове царство

Мета: збагачення словника метафорами.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: експериментатор пропонує дітям тексти, у яких пропущені слова.

Експериментатор: «Діти, до нас знову прийшов Колобок, йому надіслали листи, але від кого – Колобок не знає, оскільки не підписано. Коли листоноша ніс Колобку листи, пішов дощ і деякі слова неможливо прочитати. Він дуже розгубився не знає, кому відповідати. Допоможіть Колобку дізнатися, звідки надійшли листи. Давайте усі разом спробуємо відгадати, які слова там були написані».

Завдання 4. Хто ти, де живеш?

Мета: збагачення словника епітетами.

Форма спілкування: групова.

Порядок виконання: експериментатор пропонує дітям із допомогою епітетів охарактеризувати казкових героїв. Читає листа від Колобка...

«Доброго ранку, діти! Надворі ранок, Колобок вас вітає. Сідайте зручніше, слухайте гарненько. Йтиметься про звірів, які прийдуть до вас у гості. Колобок сьогодні знову розповість вам щось цікаве про чарівний казковий світ. У цих казках живуть звірята, які знайомі всім». Після того, як Колобок познайомить дітей із своїми друзями, експериментатор пропонує підібрати якнайбільше епітетів для характеристики героїв. Наприклад:

Заєць – довговухий, куцохвостий, спритний, пухнастий, маленький, беззахисний...;

Вовк – злий, хижий, жадібний...;

Лисиця – руда, лукава, хитра... тощо.

Запропоновані звірі: півник, мишка, ведмідь, журавель, кіт, собака, жаба, соловейко, свиня, гусак, тощо.

Запропоновані питання:

У яких казках живуть ці звірята?

Згадайте, що із ними відбувалося у казках?

Чому лисичка хитра?

У яких казках вона живе?

З ким можна порівняти лисичку?

Як у казках називають вовка?

Нетрадиційна робота з казкою за методикою Л. Фесюкової

Майстер-клас для педагогів

Мета: Ознайомити присутніх з базовими положеннями методики Л.Фесюкової з питання нетрадиційної роботи з казкою, з можливостями використання педагогами в роботі з дітьми художніх казок із корекційною метою; закріпити метод нетрадиційної роботи з казкою, як один із видів роботи з ТРВЗ; розширити та систематизувати знання вихователів щодо широкого використання методів нетрадиційної роботи з казкою в освітньо-виховній роботі з дошкільниками; формувати практичні вміння та навички організації та проведення нетрадиційної роботи з казкою впродовж дня; вдосконалювати фахову майстерність педагогів; активізувати творчий потенціал вихователів, розвивати креативне мислення, стимулювати розвиток ініціативності, артистизму; виховувати інтерес до творчого професійного пошуку; сприяти формуванню почуття власної гідності педагогів, гордості за свою професію; удосконалювати навички колективної діяльності у прийнятті рішень; сприяти згуртованості педколективу.

Обладнання: аркуші паперу і ручки, печатні матеріали, обладнання для практичного показу, ілюстрації, розвивальні ігри, схеми.

План проведення:

- I.** Вступ.
- II.** Теоретична частина.
 1. Інформаційне повідомлення «Що таке казка для людини».
- III.** Практична частина – нетрадиційна робота з казкою.
 1. Практичне завдання «Допоможемо казковим героям вийти із складної ситуації».
 2. Вправа «Аналізуємо казку».

3. Вправа «Використовуємо різноманітні методи і прийоми у роботі з казкою».

4. Практична робота педагогів «Зроби модель до вибраної казки».

5. Вправа «Моделювання казкових сюжетів».

IV. Підбиття підсумків.

Хід майстер-класу:

I. Вступне слово керівника (вихователь-методист).

Привітання учасників.

На майстер-класі радо вас вітаємо, як працювати творчо з казкою – ідей багато маємо. Всі педагоги в нас – великі таланти: плекають діточок, наче діаманти. До кожної дитини підхід особливий – тому малюк зростає творчий і щасливий.

Розподіл на 3 групи.

II. Теоретична частина.

1. Інформаційне повідомлення «Що таке казка для людини».

Вихователь-методист:

Казка – найпопулярніший вид усної творчості серед дітей. З нею пов'язане життя кожного із нас. Ми захоплюємося мужністю, умілістю її героїв, сумуємо і хвилюємося разом з ними. Вона захоплює й полонить серця не лише дітей, а й дорослих. Казка є одним з інструментів педагога, психолога, батьків, за допомогою якого вони можуть спілкуватися з дітьми їхньою мовою. Насамперед, це потрібно дорослим.

Реальне й вигадане гармонійно поєднуються в казці, зачаровує дитину на все життя красою народного слова.

Казок на світі є багато

І веселих і сумних,

І не можемо прожити

У дитинстві ми без них.

– Давайте, сьогодні і ми з вами поринемо у світ казки.

Можливо, ви не раз замислювалися над тим, чому дитина просить розказувати одну й ту саму казку багато разів, адже майже напам'ять її знає. Напевно, малюка так захоплюють казкові події, що він хоче пережити свої внутрішні стани, викликані казкою, ще і ще раз. Спостережливі дорослі помічають, що під час читання казок у дитини блищать очі, темп дихання стає швидшим, щічки рожевіють. Певні казкові події є для дитини значимими й захоплюючими. Слухаючи казку, малюк на підсвідомому рівні переймає стилі людських стосунків і моделі поведінки. Якщо дитина любить слухати одну й ту ж саму казку, значить ця історія розгортає для неї її внутрішні проблеми й відповідає на важливі питання. Переживши багато разів казкові події, дитина збагачується значимим для неї життєвим досвідом.

Народні казки несуть в собі надзвичайно важливі для нас ідеї:

- Оточуючий нас світ – також живий. У будь-який момент він може заговорити з нами. Ця ідея важлива для формування бережливого ставлення до того, що нас оточує.

Якщо оживають якісь певні об'єкти природи, то вони здатні діяти самостійно, мають право на власне життя. Ця ідея важлива для формування здатності прийняти іншого (одне з базових положень особистісно-орієнтованого виховання).

- Протистояння добра й зла, перемога добра. Ця ідея важлива для підтримки бадьорого духу й розвитку прагнення до кращого.

- Найбільш цінне дістається через подолання перешкод, а те, що прийшло даром – так же швидко й втратиться. Ця ідея важлива для формування механізму ціле-покладання й терпіння.

- Навколо нас є багато помічників, але вони приходять на допомогу тільки в тому випадку, коли ми самі не можемо впоратися з ситуацією, вирішити певну проблему. Ця ідея важлива для формування самостійності й довіри до оточуючого світу.

Всі ці ідеї необхідно проговорювати з дітьми після прочитання казок, звичайно, в доступній для них формі. Після обговорення казки можна застосовувати й інші форми роботи: малювання й драматизацію.

III. Практична частина – нетрадиційна робота з казкою.

Вихователь-методист:

Поговоримо про нетрадиційну роботу з казкою. Будемо гратися, фантазувати. Нетрадиційна робота з казкою в дошкільному віці є одним із видів роботи з ТРВЗ.

Нетрадиційно – це означає навчити дітей оригінально, незвично, по своєму не лише сприймати зміст, але і творчо переробляти хід розповіді, вигадувати різні кінцівки, вводити непередбачувані ситуації, змішувати декілька сюжетів в один, допомагати героям вийти з складної ситуації та ін.

Вчитель-логопед: Пригадайте, які ви використовуєте творчі методи роботи з казкою. Відповіді педагогів:

- Знайомі герої в інших ситуаціях;
- Колаж із казок;
- Казка по-новому;
- Казки про улюблені іграшки;
- Казки про подорожування;
- Казки про пори року, запахи, звуки;
- Казка за аналогією з відомою казкою;
- Казки з щасливим кінцем;
- Казки з чарівними малюнками;
- Вирішення протиріч в казці;
- Казки від живих крапель і кляк;
- Казка по завуальованих картинках;
- Казки від МФО (морфологічного аналізу) та ін;
- Казка від вірша;
- Казка від лічилки;
- Казка від загадки;

- Казка від перетворень;
- Казка від дивних історій;
- Зміна ситуації в знайомих казках;
- Казка за комічними малюнками.

1. Практичне завдання «Допоможемо казковим героям вийти із складної ситуації».

На прикладі казок «Троє поросят», «Вовк і семеро козенят», «Червона Шапочка» давайте спробуємо допомогти героям вийти зі складної ситуації.

– Яка складна ситуація у казці «Троє поросят»? «Вовк і семеро козенят»? «Червона шапочка»?

– Як допомогти вийти з цієї ситуації?

Лариса Борисівна Фесюкова пропонує свою схему по нетрадиційній роботі з казкою, вона виділяє:

- Моральний урок.
- Виховання добрих почуттів.
- Мовленнєвий розвиток.
- Розвиток мислення і фантазії.
- Математичні здібності.
- Екологічне виховання.
- Розвиток моторики руки.

– Я покажу вам, як це роблю я на прикладі казки «Рукавичка» (аналізує казку за схемою Л.Фесюкової).

– Найбільша цінність казки звичайно в її моралі. А мораль казки – це головна думка, це те, на що націлює вона маленького слухача, які моральні цінності закладає в його душі.

– Так, працюючи над казкою «Рукавичка», основну думку пропоную розкрити за допомогою прислів'я «В тісноті та не в обіді». Не в обіді але й на шкоду комусь.

Ось тут виникає протиріччя. Увага дітей спрямована на рукавичку та її гостей, всі забули про діда, який залишився без рукавички. Необхідно запропонувати дітям розглянути різні сторони цього випадку. Для кого добре, а для кого погано. Одні діти говорять, що погано для діда, бо в нього рука змерзне, а інші – що це не так погано, бо баба зв’яже нові рукавички.

2. Вправа «Аналізуємо казку».

–Зараз я навчу вас аналізувати казки за цією схемою. Візьміть ілюстрацію до казки, яка лежить на вашому столі, і проаналізуйте кожна команда зміст вибраної казки за схемою Л. Фесюкової (Практична робота педагогів).

3. Вправа «Використовуємо різноманітні методи і прийоми у роботі з казкою».

– Для успішного розвитку мовлення дітей використовую різноманітні методи та прийоми у роботі з казкою. Зараз я буду їх називати, а ви будете виконувати завдання, запропоновані мною:

1 завдання:

- придумування нової назви знайомих казок (наприклад, придумайте назву до казки «Рукавичка» – «Дружня рукавичка», «Новий дім для звірів», «Як дід загубив рукавичку»);
- введення частки «не» у зміст казки («не ріпка виросла у діда на грядці», а..... «Дід виростив велику капустину, а потім бабуся для всіх героїв зварила смачний борщ»);
- відгадування назви казки без голосних звуків (кз дрз – коза-дереза, клбк – колобок, рквчк – рукавичка, гс-лбд – гуси лебеді) та ін.

2 завдання:

– Казка сприяє розвитку мислення і уяви дошкільників. З цією метою успішно можна використовувати «чарівну паличку», яка спонукає дітей до творчості – діти творять добро, фантазують, визволяють героїв з біди.

3 завдання:

– У системі розвитку мислення та уяви доцільно застосовувати питання проблемного характеру: чому? для чого? яким чином? а якщо б? (приклад).

– «Чи потрапила б Попелюшка на бал, якби їй не допомогла фея?»; «Чи витягнув би дід ріпку, якби йому не допомогла мишка?».

4 завдання:

– Як активізує творчі здібності дітей використання методу аналогії?

Розглянувши книжку-розфарбовку «Том і Джері», діти згадують казки, в яких ще зустрічаються кіт і миші (педагоги згадують). Прослухавши казку «Попелюшка», вони називають добрих, працьовитих, красивих героїнь з інших казок, схожих на неї (педагоги називають: «Мороз Іванович», «Дідова та бабина дочка» тощо).

5 завдання:

– Ще одним цікавим методом роботи з казкою є моделювання казкових сюжетів.

У навчанні дошкільників моделюванню казкових сюжетів доцільно дотримуватись таких етапів:

I етап– підготовчий;

II етап– комунікативно-діяльнісний;

III етап– моделюючий.

– З чого починаємо роботу на першому етапі?

– Починаємо роботу зі складання казки за предметно-схематичною моделлю. Як правило, предмет або малюнок може стати вихідною позицією щодо складання казки (показує малюнки).

Так можна запропонувати дітям пофантазувати на тему «Рукавичка», «Лисичка та Журавель» тощо.

II етап– комунікативно-діяльнісний

– Ми пропонуємо схеми, які не нагадують жодної із казок, які знають діти.

Можна показати дітям такі геометричні фігури (показує схеми).

Так три однакових кола можуть нагадати казку «Троє поросят». Або три однакові за кольором і різні за величиною кола можуть нагадати казку «Три ведмеді». Проте два однакових за величиною і кольором кола можуть нагадати казку «Двоє жадібних ведмежат».

– А зараз ви зробіть модель вибраної вами казки.

4. Практична робота педагогів «Зроби модель до вибраної казки».

Фізкультхвилинка «Дзеркало»

Ведучий показує різні під музику, а інші повторюють за ним.

III етап – моделюючий

– Підводимо дитину до розуміння того, що знайомих казкових персонажів можна не лише схематично представити у вигляді геометричних фігур, схем, моделей, але й скласти зовсім нову казку – з новим сюжетом, персонажами, тощо.

5. Вправа «Моделювання казкових сюжетів».

– У роботі з дошкільниками доцільно використовувати різні варіанти щодо моделювання казкових сюжетів.

Варіант 1. «Символізація»

Розповідання казки супроводжується показом умовних малюнків-символів.

Можна ілюструвати казки буквами – звірятами, які позначають той чи інший персонаж (показує). Наприклад: Казка «Рукавичка».

Так до казки «Попелюшка» умовні позначки можуть мати такий вигляд (за О.Бєлобрикіною). (показує).

Варіант 2. «Об'єднання» – народження нової казки буде здійснено на основі об'єднання декількох казок.

Варіант 3. «Опорні слова» – з різних казок беруть декілька опорних слів, потім добирають відповідні малюнки, утворюють ланцюжок. Потім із кожного ланцюжка добирають 1-2 слова (малюнка) і складають нову казку.

– Цікавий прийом моделювання казкових сюжетів пропонує відомий італійський казкар Джанні Родарі. Найпростіший прийом – перекручування

казки. Розповідач навмисне допускає помилку, а дитина її виправляє. Даний прийом доцільно використовувати тоді, коли казка дітям знайома.

– Наприклад, казка «Ріпка», «Жив собі дід Андрюшка, а в нього був син».

Діти виправляють:

«Жив собі дід Андрюшка, а в нього була баба Марушка».

– Оригінальним прийомом є пропозиція дитини розповісти казку «навиворіт», тобто «вивернути» її так, щоб добрий герой став злим, а злий добрим; працюватий – ледачим, а ледачий – працюватим. У такій казці Білосніжка може зустріти не сім гномів, а сім велетнів, не лисичка з'їла колобка, а колобок лисичку.

– Широко можна використовувати прийом «новий герой казки». Як правило, новий герой казки з'являється в її переломний момент. Тоді вихователь пропонує закінчити казку дітям. Так у казці «Вовк і семеро козенят» з'являється батько в той момент, коли козенята зібралися відчиняти двері вовку.

– Особливо дітям подобається прийом Джанні Родарі, який він назвав «салат із казок». Цей салат і пропонується приготувати дітям. В їх уяві, наприклад, ластівка переносить Дюймовочку в країну велетнів. Там у неї закохується один із велетнів і носить її завжди в кишені.

Розглянувши різні прийоми і методи ТРВЗ, Джанні Родарі, ви переконались в тому, що казка дає безмежний простір для дитячої фантазії.

Отже сучасні підходи до розвитку дітей дошкільного віку, спрямовані на інтеграцію різних видів діяльності та забезпечують розвиток у дітей мовлення, пізнавальних та творчих здібностей.

IV. Підбиття підсумків.

Методичні рекомендації педагогам

З метою збагачення та розширення словника дітей середнього дошкільного віку за допомогою казки пропонуємо:

1) Забезпечувати якісне сприймання та розуміння дітьми середнього дошкільного віку українських казок (розуміння та усвідомлення дітьми смислового відтінку слів та словосполучень, значень багатозначних слів, неологізмів, історизмів і експресивної лексики);

2) Вводити в активний словник дошкільника експресивну лексику (використання всієї різноманітності тропів: епітетів (сонце золоте, ясні зорі, тихі води), гіпербол (я говорив це тисячу разів, море сліз, швидкий як блискавка, не бачилися вже сто років), літоти (бабуся маленька ледве од землі видно, хлопчик-мізинчик): «Лисиця та рак», «Лисичка-сестричка та вовк-панібрат», «Пан Коцький», використання логічних пауз);

3) Використовувати драматизацію та інсценізацію (обігрування дітьми різних героїв з казок, вміння переносити емоції героїв за допомогою слів, накопичення слів використаних при драматизації та інсценізації).

У роботі з дітьми по формуванню словника, пропонуємо дотримуватися наступних завдань:

– для збагачення кількісного складу лексики новими, раніше не відомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі, пропонуємо такі народні казки: «Дідова дочка і бабина дочка», «Коза-дереза», «Лисичка і Журавель», «Пан Коцький», «Цап та баран», «Яйце-райце», «Царева донька», «Два брати»;

– для якісного засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене, ми радимо використовувати

такі методи роботи з казкою: розповідь, створення власних казок, перебудова казок на новий лад;

– при *активізації словника* – застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях, радимо, нові слова у мовленні дітей активізувати за умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці, тобто використовувати драматизацію та інсценування казок.

Радимо педагогам перелік казок, які варто використовувати у роботі з метою формування словника дітей старшого дошкільного віку.

Народні казки: «Лисичка-сестричка», «Вовк-панібрат», «Пан Коцький», «Мудра дівчина», «Хліб і золото», «Дідова дочка і бабина дочка», «Телесик», «Котигорошко», «Кирило Кожум'яко», «Царівна-жаба», «Яйце-райце».

Г-К. Андерсен: «Дюймовочка», «Непохитний олов'яний солдатик».

М. Носов «Пригоди Незнайка та його друзів».

Ш. Перро «Хлопчик-мізинчик».

А. Ліндгрен «Малюк і Карлсон».

Олена Пчілка «Журавель та чапля».

В. Скомаровський «Горобець-горобчик».

І. Франко «Заєць та їжак».

В. Сухомлинський: «Фіалка і бджілка», «Зайчик і місяць», «Пелюстка і квітка».

О. Іваненко «Казка про білочку-мандрівницю».

При вивченні цих казок можна застосувати такі *дидактичні ігри*: «Відгадайте казку», «Розкажи казку за картинкою», «Допоможіть розказати казку», «Назви слова з казки», «Скажи навпаки», «Пригадай казку», «Майбутні письменники», «Заміни слово».

Таким чином, дані поради допоможуть педагогам у роботі з дошкільниками щодо збагачення їхнього словника експресивною лексикою.